633

शविस्तारइत्यत्रकथितः अर्थात् साक्षाद्धरितो दशरथादी
नांपुत्रपौत्रप्रपंचः तथा चवक्तुः कथनसामर्थ्याद्भूतं भविष्यंच
वृत्तंसर्वंकथनसमयेशक्यसंभवतीति वाल्मीकिविरचि
तरामायणादावुक्तं एवंनारदादिष्वपि परत्वयमनुभवो
भक्तानांसहृदयानांचैव ननुकथनेन काव्यपक्षारिणांमि
त्राणांदरिद्राणां किंच सत्क्रियादेशकालौच शौचंशाश्वत
संपदः पंचैतान्विस्तारोहन्तितस्मान्नेहविस्तरमितिमनुव
चने कथनश्रवणरूपार्थाभावेपिविस्तरइतिप्रयोगोदर्पने
एवंब्रह्मणोमानसः पुत्रोगोपतिर्नामभानवः तस्यवंश
स्यविस्तारं क्षमोवक्तुंनरः कथमितिभविष्यपुराणस्यश्लो
केकथनरूपार्थेपिविस्तारइतिप्रयोगस्यदर्शनात् अथ
वाकेवलात्स्तृधातोर्घञ्प्रत्ययेकृते पश्चाद्विशब्दयोगेवि
स्तारइतिप्रयोगोभवतिसचसमुदायवाच्याविस्तृतरूपा
र्थस्यबोधकः ततोवंशशब्देनसमासः तथाचवंशविस्ता
रइतिसाधुप्रयोगोजायते अथवायथामहाभारतेचक्र
वत्परिवर्त्तनंगृहीत्वापाणिनाकरमितिश्लोकेपरिवर्त्तनत
मित्यत्रपुंस्त्वनङ्भावश्चार्षः एवमत्रापिवंशविस्तारइ
त्यार्षप्रयोगः एवंचकथितोवंशविस्तारोभवतेयत्युष्मे
वितिकस्यचिज्जन्मांधस्यकथनमेवायुक्तमिति ॥ १ ॥

निगमकल्पतरोर्गलितमित्यादि अथवेदनित्या
कृताहिपतितमितिनिगमकल्पतरोर्गलितमित्यर्थकम्

एकादशीद्वेपंचम्योवात्रासम्बद्धमेवशृणुतेति
वक्तव्येपिवतेत्यशुद्धमेव ॥

निगमकल्पतरोर्गलितं फलमितिश्लोके श्रीमद्भागवतस्य
महापुराणस्य वेदकल्पवृक्षस्य फलरूपत्ववर्णनेनास्य वे
दरूपत्वं प्रतिपादितं वेदशब्दः ऋगादीनामिव पुराणा
दीनामपि वाचकः तदुक्तं सामसु कौथुमीशाखायां छां ।
दोग्योपनिषदि ऋग्वेदं भगवोऽध्येमि यजुर्वेदं सामवेदम
थर्वणं चतुर्थमितिहासं पुराणं पंचमं वेदानां वेदमित्यादि
मनुः इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेदिति नह्यवेदे
न वेदस्योपबृंहणं भवति नह्यपरिपूर्णस्य कनकवलयस्य त्र
पुणा पूरणं युज्यते पूरणात्पुराणमिति चान्यत्र भवि
ष्यपुराणे ऋग्यजुःसामाथर्वाख्याः काव्यं रामायणं तथा ।
भारतं पंचरात्रं च वेदा इत्येव शब्दिताः पुराणानि च सर्वाणि वै
ष्णवानि विदो विदुः स्वतः प्रामाण्यमेतेषां नात्र किंचिद्वि
चार्यत इति पुराणादीनामपि ऋग्वेदादिवदपौरुषेयत्वं ।
माध्यंदिनश्रुतावुक्तम् एवं वाऽरेस्य महतो भूतस्य निश्व ।
सितमेतद्यदृग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहा
सः पुराणमित्यादि अपरार्के मत्स्यपुराणे मत्स्य उवाच
पुराणं धर्मशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् अनंतरं च
वक्त्रेभ्यो वेदा अस्य विनिर्गताः पुराणमेकमेवासीत्तस्मि
न्कालांतरेपि च त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरं

तदर्थोत्रचतुर्लक्षेसंक्षेपेणप्रदर्शितः पुराणानिदशाष्टौच
सांप्रतंतदिहोच्यते नामतस्तान्प्रवक्ष्यामिशृणुध्वमृषि
सत्तमा इत्यादि शिवपुराणस्यवायवीयसंहितायाम्
संक्षिप्यचतुरोवेदांश्चतुर्धाव्यभजत्प्रभुः व्यस्तवेदतया
लोकेवेदव्यासइतिश्रुतः पुराणमपिसंक्षिप्तंचतुर्लक्ष तेनेतिशेषः
प्रमाणतः अद्याप्यमर्त्यलोकेतच्छतकोटिप्रविस्तरमि
ति एवंचात्रवेदनिन्दाकृताहीतिकस्यचिद्विक्षिप्तस्यक
थनमेव अत्रगलितमितिपदं शिष्यप्रशिष्यादिरूप
पल्लवपरंपरयाशनैरखंडमेवावतीर्णनतुत्त्वनिपा
तेनस्फुटितमित्यर्थकम् अत्रशाद्वश्लेषेणचभागव
तंरसंनामभगवत्संबंधिरसमितिज्ञेयम् तत्पक्षेगलित
मित्यनेनतस्यसुपाकिमत्वेनाधिकस्वादुत्वंदर्शितम्
शास्त्रपक्षेसुनिष्पन्नार्थत्वेनाधिकस्वादुत्वमितिज्ञे
यम् एवंचपतितमितिवक्तव्येगलितमित्यशुद्धमिति
कस्यचित्प्रमत्तस्यकथनमेवाशुद्धम् निगमकल्पतरु
पदोत्तरवर्त्तिनीयाषष्ठीतस्याः फलेऽन्वयः शुकमु
खादितिपंचम्याः गलितमित्यत्रान्वयः एवंचएकाष
ष्ठीद्वेपंचम्यौवात्रासम्बद्धमेवेतिकस्यचित्कथनमेवा
संबद्धम् शास्त्रपक्षेयतः श्रीमद्भागवतंरसात्मकफ
लस्वरूपमतः पिबत एवंलोकेसज्जनषट्पदैरहरहः
पपीयमानंमुदाभूयाद्गलितपंकजमित्यत्रयदीयानां

वाचाममृतमयमार्द्वीमभिरसमित्यादावपि ज्ञेयम् भगव
त्संबंधिरसपक्षेतुरसस्य पानमेव संभवत्यत आह पिवत
इति इत्यंच भ्रगजे निवक्तव्ये पिवतेत्यशुद्धमेवेति क
स्यचित्कथनमेवाशुद्धम्

नेमं विरिञ्चिर्न भवो न श्रीरप्यंगसंश्रया प्र
सादं लेभिरे गोपीयत्तत्प्राप विमुक्तिदात् ॥१॥
अत्रैकोनकारः सार्थको द्वावनर्थकौ स्तो निं
दाचकृताब्रह्मादीनां देवक्यादीनाञ्च ॥०॥

अत्र इमं पूर्वोक्तं प्रेमपरीपाकरूपं प्रसादं न विरिंच्यः
प्रापन भवः प्रापन श्रीरपि प्रापेत्यर्थः अथवा गोपी
यत्तत्प्रापतद्रूपमिमं विरिंच्यादयो न लेभिरे न लेभिरे
न लेभिरे न ञ्च त्रयवशेन क्रियावृत्तिः अथवा नेमशब्दो
ऽर्द्धवाचकः तदुक्तं सिद्धान्तकौमुद्यां नेमइत्यर्द्धसमः स
र्वपर्य्याय इति तथाच विरिंच्यादयो नेमम् अर्द्धम पूर्णं प्र
सादं न लेभिरे न अपितु लेभिर एव गोपी त्वित्यादिव्या
ख्येयम् अत्रैकोनकारः सार्थको द्वावनर्थकौ स्त इत्यु
क्तकथनमेवानर्थकम् अथ यशोदायाः शुद्धवात्स
ल्यभावेन परमोत्कर्षवर्णनम् न तु देवक्यारैश्वर्य्यसंव
लितभावेन अशुद्धवात्सल्यभावः ब्रह्मादीनां नरा
कारपरब्रह्मणि न वात्सल्यभावः इत्यमेव प्रेमणाथ
परमाकाष्ठा प्राप्ता परित्यागावधिविरहासहिष्णुता

रूपेत्यादि मधुसूदनसरस्वतीभिरुक्तम् आदिपुराणे
च तेते ब्रह्मादयो देवा वांछन्ति मदनुग्रहम् प्रयत्नेना ।
सां गोपीनां प्रेमानुग्रहवांछकः भावानुरूपं सर्वत्र पा
र्थ व्यवहराम्यहम् किंतु नासु व्रजस्त्रीषु परिकीनद् ।
वां निद्रामिति एवं च निंदां चकृतेत्यादिकं कस्य चि ।

न्निन्दकस्य कथनमेवेति

विप्राद्द्विषड्गुणयुतादरविंदनाभपादारविं
दविमुखाच्छ्वपचं वरिष्ठम् अत्र ब्राह्मणा
निंदाकृता अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यंते
मामबुद्धयः अस्माद्विरुद्धत्वादयुक्तोऽपि ।

अत्र भगवद्भक्तानां माहात्म्यवर्णने भक्तिहीनानां
निन्दने च तात्पर्यम् न ब्राह्मणानिन्दने एवं पद्मपुराणे
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा यदि वेतरः विष्णुभ
क्ति समायुक्तो ज्ञेयः सर्वोत्तमोत्तमः चांडालोपि म ।
निश्रेष्ठो विष्णुभक्तिपरो यदि विष्णुभक्तिविहीनस्तु
द्विजोपि श्वपचाधम इति क्रियायोगसारे जैमिनिं
प्रति व्यासवाक्यम् यस्मिन्कुले द्विजश्रेष्ठ जायंते वै
ष्णवा जनाः उत्तमं वानुत्तमं वा तत्कुलं मोक्षगामि चे
ति शंकराचार्यधृतकात्यायनवचनेन च वरं हुतवह
ज्वालापंजरस्यांतर्व्यवस्थितिः न शौरिचिंताविमुख
जनसंवासवैशसमिति नारदीये रुक्मांगदं प्रतिवाम

देववाक्यम् श्वपचोपिमहीपालविष्णुभक्तोद्विजाधिकः
विष्णुभक्तिविहीनोपियतिश्चश्वपचाधिकइति एवंचा
त्रब्राह्मणानिंदाकृतेतिकस्यचिन्निंदकस्यकथनमेवे
तिकृष्णरूपेणप्रादुर्भूतंमांपामराअव्यक्तंमन्यन्तइत्य
र्थः अनंतफलायाहोखलुकष्टंवर्त्ततइत्यनुक्रोशान्द
र्शयतिभगवान् किंनिमित्तंत्वामेवनप्रपद्यन्तइत्युच्यते
अव्यक्तमिति अव्यक्तं अप्रकाशंव्यक्तिमापन्नंप्रकाशं
गतमिदानींमन्यंते मांनित्यप्रसिद्धमीश्वरमपिसंतमबु
द्धयोऽविवेकिनइतिशंकरभाष्यम् उक्तेवैपरीत्येकारणा
मविवेकातिरिक्तंनास्तीत्यभिप्रेत्याह अहोखल्विति ।
भगवद्भजनस्योत्तमफलत्वेपिप्राणिनांप्रायेणतन्निष्ट
त्वाभावेप्रश्नपूर्वकंनिमित्तंनिवेदयति किंनिमित्तमि
त्यादिना अप्रकाशंशरीरग्रहणात्पूर्वमितिशेषः इदा
नींलीलाविग्रहावस्थायामित्यर्थः प्रकाशस्यनहिका
दाचित्कत्वंभगवतिप्राप्तंनेत्याह नित्येति कथंतर्हीत्या
दितट्टीका एवंचअस्माद्विरुद्धत्वादशुद्धोपीतिकस्यचि
त्पामरस्यकथनमेवाशुद्धमिति ॥ ॥ ॥

कउत्तमश्लोकगुणानुवादात्पुमान्विरज्येतविना
पशुघ्नात् अत्रवेदविहितकर्मकर्तॄणांनिन्दाकृताअ
र्थाद्वेदानामपि नास्तिकोवेदनिन्दकइत्युक्तंमनु
ना अतएवायंभागवतस्यास्यकर्तानास्तिकः

अत्रभगवत्कथामाहात्म्यवर्णनंतद्विमुखानांचनिन्दनं
कृतम् वायुपुराणेस्कन्दपुराणादौचैतद्विस्तरेणकथितं
तत्रैवावलोकनीयम् योगोशतंकनकशृंगमयंददाती
त्यादौ चरितंरघुनाथस्येत्यादावपितथैवोक्तम् अत्रवेद
विहितेत्यादिकथनंतुकस्यचिद्दुष्टस्यैव यतोवेदव्यास
स्यवेदरूपस्यास्यश्रीमद्भागवतस्यचायंनिन्दकोऽतो ।
मनुवचनान्नूनमयंनास्तिकएवेति ॥ ॥ ॥

यद्वाग्विसर्गोजनताघविप्लवोयस्मिन्प्रतिश्लो
कमबद्धवत्यपि । असम्बद्धोयंश्लोकः ॥

अत्रापशब्दादियुक्तेपिवाचांप्रयोगेयस्मिन्भगवतोना
मानिसंति सकलमघघ्नः चित्रपदादियुक्तेपियत्रभगव
तोनामानिनसंतिसतुनपापघ्नः लौकिकभाषायामपि
भगवतोनामकीर्त्तनादिकं पापनिवर्त्तकमितितदुक्तं ।
मात्स्येदंष्ट्रिदंष्ट्राहतोम्लेछोहारामेतिपुनःपुनः उक्त्वा
मुक्तिमवाप्नोतिकिंपुनःश्रद्धयागृणन्निति इत्थंचास
म्बद्धोयंश्लोकइतिकस्यचिद्दुर्जनस्यकथनमेवासम्ब
द्धमिति

व्यासनारदसंवादेव्यासस्यापिनिंदाकृताव्यासः
शोकातुरोऽभूत्तत्रनारदआगतः पुनर्नारदेन
बोधितइतिव्यासस्तुनारायणावतारस्त
स्यकथंशोकःसंभवेत्

ऽत्रप्राधान्यतोभगवद्यशोऽवर्णनेनव्यासस्यशोकानु
रत्वंकात्वन्येषांवार्त्ता नारदेनभगवद्भक्तिवर्णनेप्रेरितो
व्यासस्तद्वर्णनेनविशोकः सन्परमानन्दंप्राप्तवान्
ऽतोभगवद्भक्तिः शोकनाशिनी ब्रह्मज्ञानादपिप
रमानंददायिनीतिनाश्चर्य्यम् किंच यथामहाभार
तेपुत्रवियोगेनव्यासस्य शोकानुरत्ववर्णनम् यथावा
वाल्मीकिविरचितरामायणेरघुनाथस्यसीताविरह
जदुःखेनशोकानुरत्वकथनंमनुष्यदेहधारणेन त
थवहारनटनाभिप्रायेणानहृदत्रापिज्ञेयम् यथावा
वाल्मीकिविरचितरघुनाथचरितेयुद्धकाण्डयुद्धपरि
श्रांतंचिंतयास्थितंरामंप्रत्यगस्त्योपदेशोलोकानुग्र
हाय एवमत्रनारदोपदेशोपिलोकशिक्षणायैवेतिज्ञे
यम् एवंचात्रव्यासनिंदाकृतेतिकस्यचिन्निन्दकस्य
जन्मांधस्यशाठ्येवकथनमिति ॥ • ॥ • ॥ • ॥

भस्मासुरकथायांशिवस्यापिनिंदाकृताभस्मासु
रभयाच्छिवः कैलासंविहायवनंगतवान्पुन
र्विष्णुनारक्षितइतिकस्मादपित्रैलोक्येभयंन
संभवतिशिवस्ययदिकश्चिद्ब्रूयात् दत्तवराय
भस्मासुरायदण्डनदत्तवानितिनहिरावरणा
यदत्तवरायशिवेनदण्डः कथंदत्तः यस्यक्रो
धलेशेनसर्वपंचभूतात्मकंजगद्भस्मीभूतं

भवति तस्य भयं कर्त्तुं कः समर्थः पुमान् भवेत्
अत्र सत्वतनोर्विष्णोरुपासनया जीवानां श्रेयांसि नेतरे
षां देवानामुपासनयेति विष्णोरुत्कर्षवर्णने चेतिनात्य
र्य्यम् तदुक्तमादिपुराणे नजानाति नरो मूढः किं देवैः
सेवितैः सुखम् अचलां मूलं समाश्रित्य को हि तीर्णोऽम्बु
धेर्जलम् येऽधमाः पापकर्माणो देवान्तरसेवकाः
कामिनो विष्णुविमुखास्ते यान्ति नरके ध्रुवम् पतित्य
क्ता यथा नार्य्यो जारं सुखलवेच्छया भजन्ति लोके निं
दान्ताः प्राप्य यान्त्यधमां गतिं देवाश्च कर्मसचिवाः के
वलं न हितेरताः अपराधे कृतेऽल्पेऽपि देहद्रविणनाश
काः यैर्यैः संसेविता देवा नैव तेषां सुखं ध्रुवम् सदैवसू
र्यं संसेव्य पंगुरेवारुणोऽभवत् शिवसेवां समासाद्य क्षयं
प्राप वृकासुरः बाणो बाहुसहस्रस्य नाशं कृष्णादवा
प विश्वरूपः सुरपतिं संतोष्य निधनं गतः आराधन
विरोधाभ्यां देवैर्नाशो हि दृश्यते विपरीतमिदं विष्णोर्
भाभ्यां मुक्तिभाग्भवेदिति एवं भगवदुपासनयैव निः
श्रेयसाधिगमो जीवानां न देवान्तरोपासनयेति हरिवं
शे काशीखंडे च घंटाकर्णकथाप्रसंगे स्पष्टमेवोक्तं वि
स्तरेण तत्रैवावलोकनीयमिति महाभारते व्यासवा
क्यम् आलोड्य सर्वशास्त्राणि विचार्य्य च पुनः पुनः
इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयो नारायणः सदेति हरिवंशे म

हादेववाक्यं हरिरेकः सदा ध्येयो भवद्भिः सत्वसंस्थितैरि
ति पाद्मे यस्तु नारायणं देवं ब्रह्मरुद्रादिदैवतैः समत्वेनै
ववीक्षेत स पाषण्डी भवेद्ध्रुवमिति स्कांदे शिवशास्त्रे
ष्वतद्ग्राह्यं भगवच्छास्त्रयोगि यदिति आदिवाराहे ।
जन्मांतरसहस्रेण समाराध्य वृषध्वजम् वैष्णवत्वं
लभेद्धीमान् सर्वपापक्षये सतीति सत्वैकस्वभाव
स्येश्वरस्य नंदनंदनविग्रहेऽतिशयेन सत्वमभिव्य
क्तं अत एव तस्मिन्निरतिशयं धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्या
दिकमस्ति कामक्रोधाऽभिमानिदेवताविग्रहे तु स
त्वं तिरोभूतम् औपाधिकं लोभप्रवृत्त्यादिकं प्रमाद
मोहादिकं चाविर्भूतमिति महाभारतटीकायामिति न
सिंहतापिन्यां रुद्रजापकशतमेकमथर्वाङ्गिरसशिखाध्याप
केन तत्समं अथर्वाङ्गिरसशिखाध्यापकशतमेकं मंत्र
राजाध्यापकेन तत्सममित्याद्यनेकवचनानां च विष्णोरु
त्कर्षवर्णनेनाश्चर्यम् न तु शिवनिंदने निरंतं तु सर्वथा
परिहर्त्तव्यमेव तदुक्तं भगवता यो मां समर्चयेन्नित्यमे
२ कांतं भावमास्थितः विनिंदन्देवमीशानं स याति नरकं ।
ध्रुवमिति भस्मासुरभयाच्छिवस्य पलायनं तु विषवृक्षो
ऽपि संवर्ध्य स्वयंछेत्तुमसांप्रतमिति न्यायेन एवं श्रीभगव
तः कृष्णस्य कालयवनात्पलायनादावपि बोध्यम् कै
लासोत्पाटने दत्तवराय रावणाय शिवेन यो द्रोडादत्तः

सतुरावणस्यहितायैवेति ततःप्रीतोमहादेवःशैलाग्रेवि
ष्ठितंप्रभुः मुक्त्वाचास्यभुजान्रामःप्राहवाक्यंदशानन
म् प्रीतोस्मितववीरस्येत्यादिवाल्मीकिरचितरामचरित्र
स्योत्तरकाण्डस्यप्रमुक्तम् अथचाभस्मासुरभयात्पला
यनंरावणस्यदण्डदानमितिस्वतंत्रेच्छस्यनियोगपर्य्यनु
योगानर्हस्यमहादेवस्यइच्छैवनियामिकेतिबोध्यम्
इत्थंच भस्मासुरकथायामित्यादिकथनंकस्यचिन्म
हामूर्खस्यैवेतिज्ञेयम् ॥

बाणासुरकथायामपिशंकरस्यनिंदाकृता
कृष्णेनशंकरःपराजितइतिकोपिशंकरं
पराजेतुंसमर्थोनास्ति

अत्रश्रीकृष्णात्शंकरपराजयवर्णनं एवंवाल्मीकिरा
मायणस्यबालकाण्डे तदातुदेवताःसर्वाःपृच्छंतिस्म
पितामहं शितिकण्ठस्यविष्णोश्चबलाबलनिरीक्षया
अभिप्रायंतुविज्ञायसदेवानांपितामहः विरोधंजनया
मासतयोःसत्यवतांवर विरोधेतुमहायुद्धमभवद्रोमहर्ष
णम् शितिकंठस्यविष्णोश्चपरस्परजयैषिणोः तदातु
जृंभितंशैवंधनुर्भीमपराक्रमम् हुंकारेणमहादेवस्तं
भितोऽथत्रिलोचनः देवैस्तदासमागम्यसर्षिसंघैःस
चारणैः याचितौप्रशमंतत्रजग्मतुस्तौसुरोत्तमौ जृंभितं
तद्धनुर्दृष्ट्वाशैवंविष्णुपराक्रमैः अधिकंमेनिरेविष्णुं

देवाः सर्षिगणास्तथेत्यादिभिः समरेशंकराद्दिह्मोरा
धिक्यवर्णानमस्त्येवेति एवंमहाभारतस्यशांतिपर्वणापि इ
त्यंचवाणासुरकथायामित्यादिकथनंत्वज्ञानमूलकमेवेति
गृहस्थानामपिनिंदाकृताकपोतगुरुकरणकथा
यां गृहस्थाश्रमोऽश्रेष्ठ इति यथानदीनदाः सर्वेसा
गरेयांतिसंस्थितिम् तथैवाश्रमिणः सर्वेगृहस्थे
यांतिसंस्थितिम् श्रेष्ठ एव गृहस्थाश्रमोव्यवहा
रेऽतोऽश्रेष्ठ इतिकथनंयत्तत्प्रमत्तगीतमेव ॥
ऽआश्रमांतरसाध्यंज्ञानंगृहस्थेनसाधयितुंशक्यंननुगृहस्थे
नसाध्यंयज्ञादिकंऽआश्रमांतरेप्यस्तीति कृत्स्नोधर्मोगार्ह
स्थ एव प्राप्यते संन्यासिनांगृहस्थगृहेविहितंभोजनादि
कं गृहस्थः स्वात्मानमन्यांश्च पित्रादीन्तारयति यतींश्च
पुष्णाति यतिस्त्वात्मानमेवतारयतिनपित्रादीन् पोषणं
चस्वस्यापिनकरोतिभिक्षोपजीवित्वादतोगार्हस्थ्यमेव
श्रेष्ठमितिमहाभारतादावुक्तम् सर्वाश्रमानुपादायस्वाश्र
मेणकलत्रवान् व्यसनार्णवमत्येतिजलयानैर्यथार्ण
वमित्यादिवाक्यैः श्रीमद्भागवतेच परंचतत्रगृहासक्ति
र्नकार्य्याकपोतगुरुकरणकथायाः गृहासक्तिस्तिर
श्चामप्यनर्थहेतुर्मनुष्यस्यत्वतिनिंदितेतितात्पर्य्यमि
ति इत्यंचगृहस्थानामपिनिंदाकृतेत्यादिकं कस्यचि
द्भिक्षुकपरास्यवान्ताशिनः कथनमसंबद्धम् ॥ ० ॥

कृष्णस्यापिनिंदाकृतारासमण्डलचीरलीला
कथायाम् परस्त्रीभिर्लीलांकृतवान् कृष्णनग्न
दाराहरणंचश्चेति अदत्तानामुपादानं हिंसाचैवा
विधानतः परदारोपसेवाचशारीरंत्रिविधंस्मृतं
पापमितिशेषः नाग्निंमुखेनोपधमेन्नग्नां
नेक्षेतचस्त्रियमित्याह भगवान्मनुः अस्मा
द्विरोधाल्लोकविरोधाच्चप्रमत्तगीतमेतत् ।

रासलीलावर्णनम् ब्रह्मवैवर्त्ते गर्गसंहितायांपद्मपुरा
णे आदिपुराणेविष्णुपुराणेहरिवंशे आदिवाराहे वृह
द्गौतमीयतंत्रे गौरीतंत्रे अग्निपुराणे विष्णुतंत्रे गोपाल
तापिन्यांब्रह्मसंहितायांकृष्णयामले विष्णुयामले त
थान्येष्वार्षग्रंथेष्वस्ति तथामधुसूदनसरस्वतीकृतभ
गवद्भक्तिरसायने आचार्यकृतप्रबोधसुधाकरेमाधव
पुरीविष्णुपुरीप्रभृतिग्रंथेषु तथागीतगोविंदप्रभृति
काव्येषु मुरारिनाटकादिषुतथाधर्मशास्त्रनिबंधेषुक्र
मदीपिकादिमंत्रशास्त्रग्रंथेष्वस्त्येव किंचशंकराचा
र्यैः गोपीमण्डलगोष्ठीभेदमिति गोविंदाष्टके गोपीनां
मंडलंसमूहस्तेनसहगोष्ठीभेदः क्रीडाविशेषोयस्यस
तथोक्तस्तंरासक्रीडारतमित्यर्थइतिटीकाकारेणच
रासलीलावर्णिता एवंतत्रैवस्नानव्याकुलयोषिद्वस्त्र
मुपादायागमन्नीपारूढं व्यादित्संतीरयदिग्वस्त्राऽपादा

नुमुपकर्षतमिति स्नानार्थं जलक्रीडार्थं व्याकुलाः सं
भ्रान्ता योषितस्तासां वस्त्रमुपादाय स्वीकृत्य अगं वृक्षं
अगवृक्षं वनलीलाकदंबवृक्षमधिरूढमच्युतमस्या
गमवचनात् कीदृग्विधमित्याह दिग्वस्त्रा इति दिगंब
राः अत एव वस्त्रं व्यादित्सन्तीः विशेषेणादातुमिच्छं
तीः ता योषितः उपसमीपे आकर्षतं स्वनिकटमान
यंतमित्यनेन चीरलीलातेः प्रतिपादितेवेति स्मृति
कारोक्तपरदारोपसेवनादिकं मनुष्याणां पापावहं न
तु देवानां तदुक्तं महाभारततात्पर्य्यविनिर्णये ननु वेद
विरुद्धमेकस्या बहुभर्तृता नैकस्यै बहवो नेका द्वौ
पती इति च श्रुती नैकस्यै बहवः सह पतय इति तस्मा
न्नैका द्वौ पती विंदते इति च विशेषः अग्नीन्यं चक्रमा
साप्य हव्यमेति मनुष्यतां अग्नयस्त्वग्निरर्कः क्ष्मा पु
रुषो योषिदित्यपि अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्य
मुपतिष्ठते आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः
द्रोणो वह्निश्चतुष्को स्या योषिदग्नेरभावतः अग्निद्व
यो स्थितासीत्ता भूत्या पित्रोरभावतः अग्निद्वयोस्थिता दे
वानस्पृशन्ति क्षितिं हि ते देवजाः पार्थमाद्रेयाभूद्युम
राप्यग्निवर्जिताः एकाग्निजातो वसुतो द्रुपदस्य सुराधि
को सर्वे सर्वात्मका देवा विराज्ञो वयवा यतः सर्वे एव स
माः सर्वे नंता इति हि वेदगीः नैतेषां व्यभिचारोस्ति नचे

त्सूर्य्यमौकथं पितापुत्रौसतीं कुंतीमुपेयातांसुरेन्नमो
द्रौपदीं देवजांपार्था देवजायदिभुंजते नतेषामत्रदोषो
स्तिदेवाएवहितेस्वयम् अयतेन्नहिवैदेवान्पापंगच्छंति
सर्वथा तस्माद्यज्ञैर्दैवभावंप्रार्थयीतनिरेनसं एतद्देवा
हिकेव्यासोनानाख्यानोपबृंहणैः दर्शयामासलोका
नांसंशयस्यापनुत्तय इति एवमात्मज्ञानिनः पापंकर्म
नलगतितदुक्तंवेदे तद्यथापुष्कर पलाशआपोनश्लि
ष्यंते एवमेवैवंविदि पापंकर्मनश्लिष्यतेनकर्मणालि
प्यते पापकेननत्सुकृतदुष्कृतेविधुनुते एतंहवावनतप
तिकिमहंसाधुनाऽकरवंकिमहंपापमकरवमिति ए
वंमद्भक्तोवानपेक्षक इत्यादिकथनाद्भगवद्भक्तोपिवि
धिनिषेधातीतइति इत्यंचयदिदेवादीनामपिव्यभि
चारादिंकर्मनदोषावहं किमुतपुनः श्रीकृष्णस्यप
रब्रह्मणः सकलदेवानामादिकारणस्यव्यभिचारदं
केतिज्ञेयम् एवंशंकरस्यवृषभपृष्ठआरोहणम् प्रे
तैः सहसंवासः शवशयनेषुक्रीडनम् शवदाहभस्म
नोंगेषुधारणम् मनुष्यकपालमालापरिधानम् खट्
वांगधारणमित्यादि यत्उक्तंदपुराणादिषुवर्णितं वा
लातपः प्रेतधूमोवर्ज्यंभिन्नंतथासनम् सविनाशंव्रज
त्याशु सूचकोऽशुचिरेवचेत्यादि मनुवचनविरोधात्त
स्यापितवप्रमत्तस्यमहामूर्खस्यमतेप्रमत्तगीतस्या

दितिकिंबहुना

आप्तकामोयदुपतिःकृतवान्जुगुप्सितमकि
मभिप्रायएतन्नःसंशयंछिंधिसुव्रत अत्रापि
कृष्णस्यनिंदाकृतासर्वज्ञःकृष्णःकदाचिज्जु
गुप्सितंकर्मनकुर्य्यात्

अत्रशिष्टानांचेतसस्तुष्टिर्धर्मेप्रामाणमस्तुनेशकुंतला
श्रीहमानंदुष्यंतस्यमनोयथेतिमहाभारततात्पर्य्यविनि
र्णयोक्तदिशायदिशिष्टानांमनोप्यसन्मार्गेनोःभिनि
विशतेतदापरमेश्वरस्यश्रीकृष्णस्यनिंद्यकर्मसंभावना
तुदूरापास्तैवेतिशास्त्रतत्त्वविदांराज्ञश्चसिद्धांतएवपरं
चतत्त्वानामनवहितानांकेषांचित्संशयापनुतये आप्त
कामइत्यादिनाराज्ञःप्रश्नः अतएवनइतिबहुत्वकथन
मत्तदीयप्रश्नानुरोधेनैवोत्तरयतिश्रीबादरायणिःकर्मा
दिपारतंत्र्यरहितानांसमर्थानांधर्मव्यतिक्रमोयोदृष्टः
तथातेषांनिर्भयत्वंचयदृष्टंतच्चतेजीयसांप्रत्यवायायन
भवतियथाग्नेःसर्वभुक्त्वंनोपायाविद्याय धर्मव्यतिक्र
मादिमयमीश्वराचरितमसमर्थोनिश्चयेनकदाचिदपि
एकांशेनापिमनसापिनाचरेत् आचरन्लोकद्वयदुः
असमर्थः खित्वादिप्रकारेणनश्यति अनीश्वरोमौढ्यात्कालकूट
विषभक्षणेसद्योनश्यदेव नेश्वरःईश्वरस्तुप्रत्युतऐश्वर्य्य
विशेषप्रकाशादिनाशोभतेयथानीलकण्ठत्वादिना।

महादेवः शुद्धिमद्भिरीश्वराणामाज्ञाप्रमाणत्वेन ग्राह्या
नेतेषामाचरितं कुत्र चित्तदाज्ञानुसारेणतदाचरितमपि
ऽहंकाराभावेन कर्मभिरलेपादतोनिरहंकारिणांनपु
ण्याचरणेनाऽर्थः नचापापाचरितेनाऽनर्थः यदिनिरहं
कारणामपिचैतौ पुण्यपापसम्पर्काभावादनर्थाभाव
स्तर्हि परमेश्वरस्य सर्वेषांजीवानां नियन्तुः श्रीकृष्णस्य
कुतोऽनर्थशंकापीत्यादिज्ञेयम् वसिष्ठस्य शतंपुत्रान्वा
शयामासकौशिकः नैनंवचाधिरेब्रह्महत्यास्तास्तप
सोबलादिति महाभारततात्पर्यविनिर्णयेप्युक्तम् इ
त्यंच अन्यायिकृष्णस्य निंदाकृतेतिकस्यचिन्महापा
मरस्यैवोक्तिरितिज्ञेयम्

सुभद्राहरणकथायांकृष्णार्जुनसुभद्राणां
निंदैवकृताकृष्णः कपटरूपिणमर्जुनंमहा
त्मास्तीतिकथितवानिति अर्जुनः कपटरूपं
कृतवानितिसुभद्रापिनिंदितंकर्मकृतवतीति

त्ययमेवकथायांत्वतिविस्तृतामहाभारतस्यादिपर्वणपस्ति
नचापिकृष्णादीनांनिंदात्रकृताऽतोमहाभारतंनव्यास
कृतमितित्वयोन्मत्तेनवाच्यम् तत्रकथायांतात्पर्यमि
दंशेषमनन्तानीनांवचः श्रेयस्यंवरेश्रेयस्युपागते श्रीकृ
ष्णोविजयंस्वस्वसारंमहारयदिति अर्जुनस्यमातुल
कन्यापरिणयनंतु आयाहींद्रुपथिभिरीळितेभिर्यज्ञ

मिमंनो भागधेयंजुषस्वत्व मांजङ्कर्मानुक्तस्यैवखोषाभाग स्तेपैतरष्वसेयीवपामिवेति मंत्रलिंगात् योषापत्यंमातु लीयंयथाभागः पितृष्वसुः पुत्रस्यैवंवपांमेशंजुषस्वेंद्रे त्यृषिर्जगाविति

इंद्रस्यापिगोवर्द्धनोद्धरणाकथायांनिं
दाकृताइंद्रोलज्जितोबभूवेति ॥

इयंगोवर्द्धनोद्धरणारूपाकथानुविष्णुपुराणोपाख्यानररव राडगोपालतापिन्यांहरिवंशपुराणादावपिवर्णितागोविं दोगोविदांपतिरित्यस्यव्याख्यायामाचार्य्यैः अहंकिलें द्रोदेवानांत्वंगवामिंद्रतांगतः गोविंदइतिलोकास्त्वांस्तो ष्यंतिभुविशाश्वतमित्युक्तम् अमेयात्मामहाद्रिधृगित्य स्यव्याख्यानेचमहांतमद्रिंगोवर्द्धनंगोरक्षणोधृतवानि तिमहाद्रिधृक् इतितैरेवप्रतिपादितम् किंचशंकराचार्य्यै र्गोविंदाष्टकेगोपालंप्रभुलीलाविग्रहगोपालंकुलगो पालंगोपीखेलनगोवर्द्धनधृतलीलालालितगोपालमि त्यनेनगोवर्द्धनोद्धरणालीलावर्णितागोपीभिःसहविह रणांतदर्थंवनंप्राप्तेवृष्टिभयनिवारणायगोवर्द्धनगिरेर्धृ तिरकारिसैवलीलातस्मात्प्रयत्नसाध्यत्वात्तयालीलया लालिताः पालितागोपालायेनसतथोक्तस्तमितितट्टी कायांचप्रतिपादितम् इत्थंचेंद्रस्यात्रनिंदाकृतेतिसर्वत्रै वत्वयाबुद्धिमूल्येनवक्तव्यमिति

ऽष्टाशीतिसहस्राणामृषीणां महात्मनां
निंदैवकृता समाहोस्यानकथायाम् तेषांम
ध्ये एकोपि परिक्षितं समाधानं समर्थोनेति

महाभारतादौ सर्वेष्वपि पुराणेषु सूतशौनकसंवादो व
र्त्तते तत्रापि त्वयाद्दृष्टेनकल्पं शौनकादीनामृषीणाम
त्र निंदैव कृता तेषांमध्ये एकोपि न पुराणादीनां ज्ञाता य
तः सूत एव पुराणवक्तृत्वेन तैरुरीकृत इति वस्तुतः प्रकृ
ते श्रीशुकदेवस्य माहात्म्यवर्णनेतात्पर्यं न तु मुनीनां
निंदायामिति इत्थं चात्र मुनीनां निंदैवकृतेति कस्यचि
त्समन्तस्य प्रलपनमेवेति ज्ञेयम्

ब्रह्मणोऽपि वत्सहरणाहंसावतरणाकथायां निंदै
वकृता ऽज्ञानी ब्रह्मेति ततः पुष्करतः सृष्टस्सर्व
ज्ञोमूर्त्तिमान्प्रभुः ब्रह्मा वेदमयस्साक्षात्प्रजापति
रनुत्तम इति महाभारतविरोधात्समतगीतमेतत् ।

ब्रह्मारूपवतीं पुत्रीं संध्याख्यां यौवनोन्मदां ततः पुत्रीमु
पाहूय समालिंग्य पुनः पुनः ततो निव्रीडिता संध्या मृगी
जाता ततः परं रेमे विधिर्मृगो भूत्वा तं ददर्श ततो हरः ततः
पिनाकमाकृष्य विधिं हंतुं दुरोद्धरम् रभसेन शरं तस्मिन्मु
मोच स शरस्ततः प्रविवेश विधेर्देहं निर्गतश्च स देहतः त
तस्तद्रभसेनैव निहतः स चतुर्मुख इति शिवरहस्ये स्कंद
पुराणादौ च वर्णितम् तत्रापि ब्रह्मा वेदमयः साक्षादिति

632

महाभारतविरोधात्प्रमत्तगीतमेतदितित्वयाबुद्धिमूढे
नवक्तव्यमितिननुतत्रमहादेवोदुर्ईशान्ब्रह्मादीनितिदेव:
शिक्षयतिकिमुतान्यानितितात्पर्य्यमेवमत्रापिदेवादी
नामपिदर्पदलनंभगवताकृतमन्येषांकावार्तेतिज्ञेयम्
किंचत्रिपुरासुरवधेमहादेवरथस्यब्रह्मासारथि:सो
मसूर्य्यौरथचक्रेइत्यादिशिवपुराणादौवर्णितंतत्रापि
ब्रह्मादीनांनिर्दैवात्वंकृताऽत:प्रमत्तगीतमेतदितित्व
याभराडेनवक्तव्यमिति

धर्मेचार्थेचकामेचमोक्षेचभरतर्षभयदिहा
स्तितदन्यत्रयन्नेहास्तिनकुत्रचित्महाभार
ताद्विरुद्धंयत्तन्नव्यासप्रोक्तमितिमहाभार
तेइदंतुभागवतंमहाभारताद्विरुद्धमेवास्ति
तस्मात्प्रमत्तगीतमेव

श्रीमद्वाल्मीकिविरचितरघुनाथचरितेनरामबाणाभि
हतंपपातरक्ष:शिर:पर्वतसन्निकाशम्बभंजचर्य्यागृह
गोपुराणिप्राकारमुच्चंतमपातयच्चेत्यादिनारामात्कुंभ
कर्णवधउक्त:महाभारतेतुतंब्रह्मास्त्रेणसौमित्रिर्ददारा
द्रिवरोपमम्सपपातमहावीर्य्योदिव्यास्त्राभिहतोरणा
तंदृष्ट्वावृत्रसंकाशंकुंभकर्णंतरस्विनंगतासुंपतितंभू
व मौराक्षसा:प्राद्रवन्भयादित्यादिनालक्ष्मणात्कुंभकर्ण
वधोवर्णितइतिइत्थंचवाल्मीकिनिर्मितरामायणम

दिभारतादिरुद्धमेवतस्मात्प्रमत्तगीतमेवेतित्वयानि
रयगामिनावक्तव्यम् एवंमार्कंडेयपुराणेपक्षिविद्वे
षाणामराडानुपरिघरारापतनस्त्साकथाकथिता
महाभारतेतुसानास्तितत्रापित्वयाधूर्तेनवक्तव्यंभा
रतविरुद्धंमार्कंडेयपुराणमनेनव्यासकृतंकिंतुप्रम
त्तगीतमेवेति एवंकाशीखण्डादिष्वपिज्ञेयमिति

वंदेमहापुरुषतेचरणारविंदम् यांमूर्द्धानंय
स्यविप्रावदंतिखंवैनाभिंसोमसूर्यौचनेत्रेदि
शः श्रोत्रेयस्यपादौक्षितिश्चध्यातव्योऽसौ
सर्वभूतांतरात्मा॥१॥यद्वाचानभ्युदितंयेनवा
गभ्युद्यतेतदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासते
॥२॥यन्मनसानमनुतेयेनाहुर्मनोमतम् तदे
वब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासतइत्यादिभ्यः
श्रुतिभ्योविरुद्धंचरणारविंदवंदनादिकमेवातो
ऽकथनीयमश्वरीयत्त्वेदंप्रमत्तगीतंभागवतम्

एकोपिकृष्णस्यकृतः प्रणामोदशाश्वमेधावभृथेनतु
ल्यः दशाश्वमेधीपुनरेतिजन्मकृष्णप्रणामीनपुनर्भ
वायेतिमहाभारते नत्वाकृष्णपदंदेवमूर्द्धगंगादयागिरे
तिगर्गसंहितायां नमस्करोतिमूर्द्धायंवायस्योतिनिरंत
रमितिवायुपुराणे यत्पादपंकजगतामचलांचभक्तिंवां
छंतीतिपुराणादिषु ॐनमो विश्वरूपाय विश्वस्थितिसं

नहेतवइत्यादितापनीयश्रुतिषु पाद्मे नपश्यन्तिप्राज्ञनरोघोर
मररौपनियतेंद्रियः यत्फलंसमवाप्नोतितंनत्वागरुडध्व
जमितिब्रह्मवैवर्त्ते शरणागतरक्षणोद्यतंहरिमीशंप्रणा
मंतियेनराः नपतंतिभवांबुधौस्फुटं पतितानुद्धरतिस्मता
नसाविति नारसिंहेश्रीयमोक्तौतस्यवैनारसिंहस्यविष्णोर
मिततेजसः प्रणामंयेपिकुर्वंतितेषामपिनमोनम इतिवि
ष्णुपुराणे पादपद्मप्रणमतीत्यादिचपदनखनिविष्टमू
५ र्त्तिभिरितिमधुसूदनसरस्वती एवंवामनस्यविष्णोश्चर
णारविंदवंदनंपुराणादिषुप्रसिद्धं एवंगोविंदाष्टकेशंक
राचार्य्यैरासक्रीडायांदेवगणैः श्रीकृष्णस्यचरणवंदनंकृ
तमितितट्टीकायांच वृंदावनभुविवृंदारकगणवृंदाराधितवं
देहंकुंदाभामलमंदस्मेरसुधानंदंसुहृदानंदंवंद्याशेषम
हामुनिमानसवंद्यानंदपदद्वंद्वंवंद्याशेषगुणाब्धिंप्रणम
तगोविंदंपरमानंदमिति वृंदावनभुविवृंदारकाणांप्रदेशेरा
सक्रीडायांसंप्रवृत्तायांवंद्याश्चतेऽशेषामहामुनयश्चते
वंद्याशेषमहामुनयोनारदाद्यास्तेषांमानसेनहृदयेनवंद्य
ध्येयमानंदपदद्वंद्वंयस्यसतथोक्त इतिएवंश्रीरामा
नंदसरस्वतीभिरपिसीतारामपदद्वंद्वमद्वंद्वानंदसाध
नम् नमामियद्भजोयोगात्पाषाणोपिसुखंगतइतितद्व
र्णितं इत्थंचयद्वाचानभ्युदितमित्यादिश्रुतिविरुद्धं
चरणारविंदवंदनमित्यादिकं कस्यचिद्धसितमस्य

कारागाराईस्यप्रलपनमिति ॥

पूर्वापरविरुद्धमप्यस्ति नृसिंहेनप्रह्लादाय
वरोदत्तएकविंशतिपित्राद्यास्तवमोक्षंग ।
च्छंत्पुनरुक्तम्प्रमत्तेनतावेवरावणकुंभ
कर्णौबभूवतुःपुनस्तावेवशिशुपालदन्तव ।
क्रौबभूवतुरितिचविरुद्धमेव ॥ ॥ ॥

अत्रहेनृसिंहमेपितानवेतेजोऽविद्वान्भ्रान्तहेतिमयाद्दृष्टि
सन्त्वांअनिंदत्तस्मात्सःपूयेतइमंवरंवृणोऽइतिप्रह्लादे
नोक्तंभगवतानुहेवत्सतेपिताएकविंशतिपितृभिःसह
पूतःयतोयस्यकुलेत्वंसाधुर्जातःकिंचहेप्रह्लादयत्रय
त्रमद्भक्तावसंतितेकीकटाअपिदेशाःशुद्धाभवंतीत्यु
क्तम्हिरण्यकशिपोर्मुक्तिस्तुभागवतेनोक्ताश्रीविष्णु
पुराणेचहिरण्यकशिपुत्वेचरावणत्वेचविष्णुनाहत्वा
पनिहतोभोगानप्राप्यानमरैरपिनालभत्तत्रचैवेहसा
युज्यंसकथंपुनःसंप्राप्तःशिशुपालत्वेसायुज्यंशाम्भ
वेहराविस्येवोक्तम्इत्यंचपूर्वापरविरुद्धमप्यस्तीतिक
स्यचिद्देवानांप्रियस्यकथनमेवेति

भवान्कल्पविकल्पेषुनविमुह्यतिकर्हिचिदिति
ब्रह्मणेवरोदत्तोनारायणेनपुनरुक्तंब्रह्मामो
हितोभूत्वावत्सहरणंकृतवानितिविरुद्ध
मेवकथनम् ॥

ब्रह्मणः स्वकन्याभिगमनरूपो मोहः पूर्वकल्पेन त्वेकाऽभू
न्मनुचतुःश्लोकीभागवतोपदेशानंतरमपि यत्तु कृष्णा
ऽवतारे ब्रह्मसंमोहनं तत्तु भगवत्कृपाविलसितमेवे
ति न विरुद्धकथनम्

कृष्णो नग्नां बाणासुरमातरं न दृष्टवान् पुनरुक्तंप्र
मत्तेन चीरलीलां कृतवानिति विरुद्धमेव ॥ ॥

श्रीरामचंद्रस्ताडकां स्त्रीं जघान शूर्पणखां रावणभगि
नीं राक्षसीं स्त्रीं न जघान तत्रापि प्रमत्तकथनमेवं वा
च्यम् किंच हरिवंशपुराणे कृष्णस्यैकस्य नग्नं रूपं दर्श
स्यार्थमागता ऽंतर्धानमुपागमत्स्यत्का सा वाससी पु
नः प्रमुखे वासुदेवस्य दिग्वासा कोटवी स्थितेति विष्णुपु
राणे नग्ना दैतेयविद्या भूत्कोटवी पुरतो हरेरिति श्रीमद्भा
गवतोक्त कोटरा एव कोटवीति तत्र प्रसिद्धा एवं च तत्रा
पीयं कथा वर्तते अथवा तुष्यतु दुर्जन इति न्यायेन उप
नीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकम् वेदमध्यापये
देनं शौचाचारांश्च शिक्षयेदिति उपनीय शौचाचारांश्च
शिक्षयेदित्यनेन प्रागुपनयनात्कामचारो दर्शितः इति
मिताक्षरायामुक्तम् एवं चात्र न कश्चिद्विरोध इति ॥

भस्मासुरकथायां शिवस्य निंदां कृत्वा पु
नर्विषपानकथायां भवानेव विष्ण्वादीना
मीश्वर इति विरुद्धमेव

भस्मासुरकथायां शिवस्य निदानकृतेति पूर्वमेवोक्तम् विद
पानकथायां तु शिवस्य स्तुतिरेव कृतेति न विरोधः महाभार
तटीकायामुक्तम् नन्वत्रानर्थकोयुद्धादिमलापो भूयान् दृ
श्यते कशिकनीत्यादिश्चाधर्मप्रवर्त्तकोपि ग्रंथोस्ति नत
त्र क्वचिद्धर्मादिकथनेस्यपि विषसंपृक्तान्नवत्कृत्स्न
मप्येतद्धेयमेव एवं धर्मब्रह्मप्रतिपादनएव तात्पर्य्ये अर्थ
वादज्ञानमपि युधिष्ठिरादिवद्वर्जितव्यं न दुर्योधनादिवदि
ति तत्र हीनं पक्षमुपाददानः स्वार्थाद्भ्रश्यति तेनाधीतम
पि भारतं पापायैव भवति तथा च सर्वस्माद्धि ग्रंथात्सा
रमेवादेयमितरस्याज्यमिति श्रूयते ग्रंथमभ्यस्य मेधावी
ज्ञानविज्ञानतत्परः पलालमिव धान्यार्थी त्यजेद्ग्रंथमशेषत
इति एवमत्रापि श्रीमद्भागवते सारं सारमेवादेयमिति ॥

ऋते ज्ञानान्न मुक्तिरिति श्रुतेः नहि ज्ञानेन सदृ
शं पवित्रमिह विद्यत इति स्मृतेश्च एवं सति भ
क्तिरेव मोक्षकर्त्रीति वेदादिभ्यो विरुद्धमेव ॥

ऽत्र यावै साधनसंपत्तिः पुरुषार्थचतुष्टये तया विना तदा
प्नोति नरो नारायणाश्रयः इति महाभारते अनेन चतुर्वर्गफ
लं नारायणाश्रयणमात्रेणाभवतीति सिद्धम् वाल्मीकिर
चितरामचरित्रे मया त्वं समनुज्ञातो गच्छ लोकाननुत्तमान्
गृध्रराज महासत्व संस्कृतश्च मया व्रजेति पाद्मे संस्कार
मकरोत्तस्य रामो ब्रह्मविधानतः स्वपदं च ददौ तस्मै सोपि

रामप्रसादतः हरेःसमानरूपेणप्राप्ययोपरमंपदमिति अ
नेनसाधनहीनस्यापितिरश्चःमुक्तिरुक्ता सहस्रनामभा
भाष्ये संसारसर्पसंदष्टनष्टचेष्टैकभेषजम् कृष्णेति
वैष्णवंमंत्रंश्रुत्वामुक्तोभवेन्नरइति भारतविभागे कृ
ष्णः कृष्णः कृष्ण इत्यन्तकाले जल्पन्जन्तुर्जीवितंयोज
हाति आद्यःशाद्वःकल्पनेनस्यष्ठनैवक्रीडानमोनिष्ठ
नोऽन्यादृशास्याविति गीतायांदेवान्देवयजोयांतिम
द्भक्तायांतिमामपि अनन्यनाभवमद्भक्तोमद्याजीमांनमस्कु
रु मामेवैष्यसियुक्त्वैवमात्मानंमत्परायणः मांहिपा
र्थव्यपाश्रित्ययेपिस्युःपापयोनयः स्त्रियोवैश्यास्तथा
शूद्रास्तेपियांतिपरांगतिमित्यादि अन्यसाधनानपेक्षत्वं
भक्तियोगस्य ज्ञानयोगादेश्च हरिपदसेवनसापेक्षत्वंज्ञा
नयोगस्यभगवदाराधनंतत्प्रसादंचविनैवसिद्धिरितिन
क्वापिकेनाप्युक्तम् किंचभक्तियोगेदुराचारिणोपिदृढ
वैराग्यरहितस्याप्यधिकारोगम्यते अपिचेत्सुदुराचा
रोभजतेमामनन्यभाक् साधुरेवसमंतव्यःसम्यग्व्यवसि
तोहिसः क्षिप्रंभवतिधर्मात्माशश्वच्छान्तिंनिगच्छति
कौंतेयप्रतिजानीहिनमेभक्तःप्रणश्यति ननिर्विण्णो
नातिसक्तोभक्तियोगोस्यसिद्धिदइत्यादिवचनेभ्यः
नैवंदुराचारिणोपिदृढवैराग्यादिसाधनचतुष्टयसंप
त्त्यभावेपिवेदान्तश्रवणाद्यनुष्ठितेोज्ञानोत्पत्तिर्भवती

निकाप्युपलभ्यते न च यथोक्ताधिकारसंपत्तिं विनानुष्ठि
तं साधनं किमपि फलाय कल्पते तस्मात्सर्वथा सर्वैः क
लौ हरिपादसेवनादिभक्तियोगाश्रयणमेव कर्त्तव्यमि
ति सिद्धम् इति धर्मशास्त्रनिबन्धेषु गोविंदाष्टके शंकरा
चार्यैरुक्तम् गोविंदाष्टकमेतदधीते गोविंदार्पितचेता
यो गोविंदाच्युत माधव विष्णो गोकुलनायक कृष्णेति
गोविंदांघ्रिसरोजध्यानसुधाजलधौतसमस्ताघो गोविं
दाम्तमंतस्थं स समभ्येति गोविंदं परमानंदमिति तट्टी
कायां शोक्तमानंदगिरिणा यस्तु निरंतरं गोविंदार्पित
चेताः सन्नेतद्गोविंदाष्टकमधीते गोविंदाच्युत माधव वि
ष्णो गोकुलनायक कृष्णेति एतानि नामानि कीर्त्तयति
गोविंदांघ्रिसरोजध्यानसुधाजलधौतसमस्ताघः प्रक्षा
लिताऽशेषपापो भूत्वा गोविंदं परमानन्दामृतं मरणा
दिरहितमंतस्थं स समभ्येति सम्यक् निरुपद्रवस्थान
माप्नोति मद्भक्ता यांति मामिति भगवद्वचनादिति किंच पु
रुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया भक्त्या त्वनन्य
या शक्य अहमेवंविधोऽर्जुनेत्यादि भगवद्वाक्यैर्मोक्षसंप
त्तिसाधकतमत्वश्रवणात् तदेकांतभक्तिरेव तत्र सार
शात्मज्ञानावांतरव्यापारमात्रमुक्ता मोक्षहेतुरिति स्फु
टं प्रतीयते ज्ञानस्य च भक्त्यवांतरव्यापारत्वमेवमुक्तं ते
षां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ददामि बुद्धियोगं

र्पिकेशवम् महाभारतटीकायांनीलकराठचतुर्धरकृतायां
म् यस्यैकैकनामव्याहारेऽपिसकृदपियेनकेनचिद्यादृशेन
तादृशेनयस्यांकस्यांचिदवस्थायाम् यत्रकचिद्यदाकदा
चित् यथाकथंचित्कृतेः सुकृतंफलंददाति यथाचपु
राणे सकृदुच्चरितंयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् बद्धः परिकर
स्तेनमोक्षायगमनंप्रति स्कांदे: एकस्कोवापिमुच्येरन्न
स्यकीर्तनात् ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्याः स्त्रियः शूद्रांत्यजा
दय: यत्रतत्रानुकुर्वन्तोविष्णोर्नामानुकीर्तनम् सर्वपापवि
निर्मुक्तास्तेपियांतिसनातनम् ॥ अथवाहिकृतनिर्वेशोऽजाम
कोटेचंहसामपियथाजहार विवशोनामस्वस्त्ययनंह
रेः ॥ अयंअजामिलःस्तेनःसुरापोगुरुतल्पगः स्त्रीराजपि
तृगोहंतायेवापातकिनोऽपरे सर्वेषामप्यघवतामिदमे
वसुनिष्कृतम् नामव्याहरणंविष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः
विष्णुधर्मेचक्रायुधस्यनामानिसदासर्वत्रकीर्तयेत् ना
शौचंकीर्तनेतस्यपवित्रंकुरुतेयतः स्कांदे नदेशकाला
वस्थात्मशुद्ध्यादिकमपेक्षते किंतुस्वतंत्रमेवैतन्नाम
कामितकामदम् नदेशनियमस्तस्मिन्नकालनियम
स्तथानोच्छिष्टादौनिषेधश्च श्रीहरेर्नाम्निलुब्धके वि
ष्णुधर्मोत्तरे नाम्नानिसर्वशोराजनार्दनस्यकालश्चसर्वः
पुरुषप्रवीरतस्मात्सदासर्वगंतस्यनामग्राह्यंयथेष्टंव
रदस्यराजन् ब्रह्मपुराणे ॥ अनन्यचित्तःपुरुषोवायःसदा

कीर्त्तयेद्धरिम् सोपि दोषक्षयान्मुक्तिं लभेच्चेदिपतिर्यथा प
द्मपुराणे कृष्णेति वैष्णवं मंत्रं श्रुत्वा मुक्तो भवेन्नरः यत्र कु
त्रस्थितो वापि कृष्ण कृष्णेति कीर्त्तनात् सर्वपापविशुद्धा
त्मा स गच्छेत्परमां गतिं सर्वधर्मोज्झिता विष्णोर्नाममात्रै
कजल्पकाः सुखेन यां गतिं यान्ति न तां सर्वेपि धार्मिकाः
विष्णुपुराणे विष्णुसंस्मरणाद्देवसमस्तक्लेशसंक्षयः भ
वंभयानामपहारिणि स्थिते मनस्यनंते मयि कुत्र निर्वृति
यस्मिन्स्मृते जन्मजरोद्भवानि भयानि सर्वाण्यपयांतिता
न मात्स्ये परदाररतो वापि परापकृतिकारकः समुक्तो मु
क्तिमाप्नोति कृष्णनामानुकीर्त्तनात् आदित्यपुराणे ह
रेः संकीर्त्तनं पुण्यं महापातकनाशनम् सर्वकामप्रदं लो
केप्यपवर्गफलप्रदमित्याद्युक्तम् अतः कलौ तपो योग
विद्यायज्ञादिकाः क्रियाः सांगा भवंति न कलौ कुशलैरपि
देहिभिरित्यादीनि वचनान्यनेकानि तत्प्रतिपादकानि सं
न्ति किं बहुलेखनेनेति इत्थं च भक्तिरेव मोक्षकर्त्रीति वेदा
दिभ्यो विरुद्धमेवेति कस्यचिच्छंका ऽनभिज्ञस्यैव कथनमिति

अतः कुतंत्रस्य भागवताख्यस्य कर्त्ता मूर्खस्त
स्मात्कारणात्सुखेप्सुभिः कदाचिदिदं प्रमत्तगी
तं भागवतं न कथनीयं न श्रोतव्यं चेति सिद्धांतः
ये तु लोभाच्छ्रावयंति मूर्खत्वाच्छृण्वंति ते वै
नरके पतिष्यंति ये प्रमत्तगीतमिदं भागवतं

श्रावयति श्रवरां वतिचते सर्वे पापराशिनः अत
एव महापातकिनस्संतियप्रकथितवान् वोपदे
वाख्यस्सोपिपापराशीमहापातकीचास्तिअत
एवप्रमत्तगीतस्यास्यभागवतस्याध्ययनमध्या
पनंकथनंश्रवरांचनरकगमकमेवकिंबहुना
लेखनेनैतावतैववेदितव्यंयुष्माभिरेवमेवजन्मा
द्यस्ययतोन्वयादितरतश्चेत्यादिश्लोकैर्निर्मि
तमिदंभागवतंसर्वमशुद्धमिति॥ ॥ ॥

योऽनभिज्ञायमुनिभिःकृतंशास्त्रंदूषयतिसब्रह्मघातीतदु
क्तंमहाभारतेयःप्रवृत्तांश्रुतिंसम्यक्शास्त्रंवामुनिभिःकृतम्
दूषयत्यनभिज्ञायतंविद्याद्ब्रह्मघातिनमिति श्रीमद्भागवतं
महापुराणंसर्ववेदेतिहासानांसारमनादिसिद्धमपिवोप
देवरचितत्वादाधुनिकमितिदुष्टाःप्रमत्तावदंतिकिमत्र
चित्रंनास्तिकाश्चार्वाकादयःपरमेश्वरमपिनोरीकुर्वंति
अनादिसिद्धंवेदमपिव्याघातपुनरुक्तत्वादिदोषग्रस्तंभ
राडधूर्त्तादिभिर्विरचितमाधुनिकमितिवदंत्येवतदुक्तंना
स्तिकैः यावज्जीवंसुखंजीवेदृरांकृत्वाघृतंपिवेत् भस्मी।
भूतस्यदेहस्यपुनरागमनंकुतः अग्निहोत्रंत्रयोवेदास्त्रि
दराडंभस्मगुराठनम् बुद्धिपौरुषहीनानांजीविकेतिवृह
स्पतिः यदिगच्छेत्परंलोकंदेहादेवविनिर्गतः कस्माद्भूयो
नचायातिवंधुस्नेहसमाकुलः ततश्चजीवनोपायोब्राह्म

रोर्विहिनस्त्विहमत्तानांप्रेमदायोरिंगूत्वन्यद्विघनेकश्चित् त्र
योवेदस्यकर्त्तारोभंडधूर्त्तनिशाचराः जर्फरीतुर्फरीत्यादिपण्डितानां
वचः स्मृतमितिइत्थंच अतः कुग्रंथस्येत्यादिकस्य चित्राक्ति
कस्यसंभावनानर्हस्यजन्मांधस्यपण्डितस्यसंन्यासाभासस्य
कथनमेवज्ञेयम् पाखंडान्यवलंब्यभरादमतयः प्रौढाभिमाना
श्रयः स्वल्पतावद्दुःखिनः स्फुटतरं कालस्यभस्याश्रयेदेवं
तेरधनेसुखान्नलिहैनाम्नाभवाब्धेस्तरोकांक्षाकल्पतरोज
गत्त्रयगुरोविम्बंभरोजस्यापि॥१॥ गोविंदसेवनमिदंयदिनाद्रि
यंतेदुष्टाविकृष्टमनयोविषयैकनिष्ठाः किंतावतात्स्वरवता
मरुचेर्नजातुदुग्धस्यसुहृन्मधुरस्यविदूषितास्यात् ॥२॥१

कथंतर्हि श्रीधरादिभिरस्मुदस्योपरिटीकाकृता
अज्ञानत्वात् कुतएतदज्ञानत्वंतेषुश्रीधरादिषु
नज्ञानमस्मुद्दंतेरतोऽज्ञानत्वमेव ॥ ॥ ॥

श्रीमद्भागवतस्यहनुमद्भाष्यसंबंधोक्तिविद्वत्कामधेनुत
त्त्वदीपिकाविवरणपरमहंसप्रियाशुकहृदयादयस्तथाशं
कराचार्य्यनीलकण्ठसदानंदभिक्षुपण्डितगोविंदादिभि
श्चकृताव्याख्याग्रंथास्संतितथाभागवद्भक्तिरसायनमुक्ता
फलहरिलीलाभक्तिरत्नावल्यादयोनिबंधाश्च विविधाविद्यं
ते किंचवैष्णवव्यतिरिक्ताः प्रामाणिकाअपिस्वस्वग्रंथेषु
श्रीमद्भागवतस्यसंमतिंदद्युः कालसंमतिरिति निर्वेदवधे
हिसंवत्सरप्रदीपेहेमाद्रौसच्चरित्रमीमांसाख्येविचारो

शेनिर्णयसिंधौ आचारमयूखे व्यवहारमयूखे धर्मसिंधौ दिनकरोद्योतादौ च एवं महाभारतटीकायां नीलकंठचतुर्धरकृतायां नागोजिभट्टविरचितायां सप्तशतीव्याख्यायां शिवतत्वविवेके कालनिर्णयदीपिकाविवरणे वीरमित्रोदये गरुडपुराणटीकायां वाल्मीकिरामायणटीकायां महिम्नः स्तवराजस्य टीकायां भट्टोजिदीक्षितकृतायां चतुर्विंशतिमतव्याख्यायां काशीखण्डटीकायां योगवासिष्ठटीकायां तथान्यास्वपि टीकासु तथा दिक्षु भक्तानां सर्वेष्वपि ग्रंथेष्विति इत्थं चैते विद्वत्तमाः सर्वेऽपि तत्प्रमत्तस्य मते मूर्खा एवेति ॥

सत्यं परं धीमहीत्यत्र शिष्याभिप्रायं बहुवचनमित्युक्तवान् प्रमत्तः श्रीधर इति शिष्यास्तु गुरुमादि वर्त्तते कुतोऽभिप्रायस्तत्रायातः एकोऽपि ब्रूयादेवमहं ब्रवीमि वयं ब्रूमो वा अस्मदो द्वयोश्चेति व्याकरणसूत्रात् तोऽस्मदमेव च शिष्याभिप्रायं बहुवचनमिति ॥

अत्र अस्मदो द्वयोश्चेत्यनुशासनाद्यद्यपि एकत्वे द्वित्वे च विवक्षितेऽस्मदो बहुवचनं विकल्पेन भवति तथापि प्रथमोपस्थितत्वादेकवचनं परित्यज्य बहुवचनपर्य्यन्तानुधावनं किमिति ग्रंथकृतामित्याशंक्य शिष्याभिप्रायं बहुवचनमिति स्वामिपादैस्सम्यगेवोक्तम् एवं ध्यायं ध्यायं परं ब्रह्म स्मारं स्मारं गुरोर्गिरः सिद्धान्तकौमुदीव्याख्यां कुर्मः प्रौढमनोरमामित्यादावपि ज्ञेयम् इत्थं च प्रमत्तः श्रीधर इत्यादिकथनं तु कस्यचिज्जडतांधस्य वाचाटस्यैवेति ॥

अन्यकृतमिति न शंकनीयमित्युक्तं च श्रीधरेण
आप्तोक्तत्वान्निषेधः अतोऽन्यकृतमेव ॥ ० ॥
अत्रैनिश्चबाधकप्रमाणाभावात्स्वेच्छन्यादर्शिनस्य जागरू
कत्वेनैनिद्रानुरस्यनुपत्तेरिति अथवानीमांसकवैशेषिकगौ
तमादिभिर्वेदस्य प्रामाण्यं साधितमिति प्रागेव प्रामाण्य
शंकास्थितेति न स्वीक्रियते अथापि स्वीकार्यं अथास्ति
कादीनां वेदप्रामाण्यशंकाभावेऽपि नास्तिकानां सास्थितेति
समः समाधिः यथा मन्वादिधर्मशास्त्रेऽपि चौर्यहिंसादिनि
षेधास्माकृतदनुष्ठानं स्थितमिति न स्वीक्रियते न यथा अकृते
अथवा विधिना चौर्याद्यनुष्ठानाऽभावे विरागप्राप्तं तदासी
दिति नहीत्यापि हेमन्त तदाशंकनं स्थितमिति समाधानम्
इत्थं च अन्यकृतमित्यादिकं कस्य चिद्बालस्येव कथनमि
ति ज्ञेयम् ॥

नायं श्रीधरनामाकस्तु हिदरिद्राधरनामैवास्ति कु
तो मूर्खत्वात् किं बहुना लेखनेन श्रीधरादीनां
ज्ञानमेव नास्ति वेदादिषु इति स्थाली पुलाकन्या
यवल्लेखनं कृतमस्माभिस्तु बुधाभिर्वेदितव्यं
सर्वं भागवतमशुद्धमिति

माधवसरस्वतीसमयेकेन विस्तारितेन भागवतमप्रमाण
मित्युक्तम् तदास्वामिभिरुक्तमयं जारजो भविष्यतीति विचार
णीयम् तदा परिडतैर्विचारितं स गोलक इति निश्चितमिति
रामाश्रमाचार्येण दुर्जनमुखचपेटिकायामुक्तमिति इत्थं
च नायमित्यादिकं कस्य चिज्जारजातस्योक्तस्य धार्तराष्ट्र
स्येव कथनमिति ज्ञेयम् येषां परिलेखे इन्द्रः पतिः स्यात्तेषां

कुतः क्लेशपरिक्षयः स्यात् कुतश्च मुख्यं महमाश्रितानां विहं
गमानामिह सौख्यलाभः ॥१॥ गोविंदपदसुखसिंधुरिति श्रु
तीनां संशीलनादवगतं शतसोमहद्भिः किंचास्य चिंतन कृ
तां ननु रंचितैव रोमांचितैर्भवति हर्षजलं च नेत्रे ॥२॥ दुर्जनो दूष
यत्येव सतां गुणगणं क्षणात् मलिनीकुरुते धूमः सर्वथा विम
लांवरम् ॥३॥ गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो बली बलं वेत्ति न
वेत्ति निर्बलः पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः करी च सिंहस्य
बलं न मूषिकः ॥४॥ गुणा गुणज्ञेषु गुणा भवंति ते निर्गुणं प्रा
प्य भवंति दोषाः सुस्वादुतोयाः प्रभवंति नद्यः समुद्रमासाद्य भ
वंत्यपेयाः ॥५॥ गुणायंते दोषाः सुजनवदने दुर्जनमुखे गुणा
दोषायंते किमिति जगतां विस्मयपदम् यथा जीमूतोयं लवणा
जलधेर्वारि मधुरं फणी पीत्वा क्षीरं वमति गरलं दुःसहतरम्
॥६॥ ॰अतिरमणीये ग्रंथेऽपि पिशुनो दूषणमन्वेषयति ॰अति
रमणीये वपुषि व्रणमिव मक्षिकानिकरः ॥७॥ ॰॥ ॰॥ ॰॥

ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्रा वर्णाः ब्रह्मचारिगृहिवनि
संन्यासिनश्चाश्रमाश्चत्वारः एषां वेदेषु मनुस्मृतौ
च धर्म्मा उक्ताः एभ्यो ये विरोधिनस्ते पाषण्डिनस्तेषां किं
लक्षणास्ते चक्राद्यंकनकेवलोर्द्ध्वपुण्ड्रकाष्ठमाला
धारिणः तप्तमुद्रोर्द्ध्वपुण्ड्रे हि नरकावाससाधने तस्मा
न्नत्याज्यमनघैर्द्विजैर्नरकभीरुभिरिति जाबालिः १
विभूतिधारणं त्यक्त्वा त्यक्त्वा रुद्राक्षधारणम् मामप्रा
पूज्य विम्बेशं शिवलिंगस्वरूपिणम् इत्यादि विष्णुपु
राणे यज्ञो वै विष्णुरिति श्रुतेर्यज्ञकर्त्ता वैष्णवो ना
न्यः बृहन्नारदीयपुराणे धर्म्मभगीरथसंवादे भ
गीरथं प्रति धर्म्मराजवाक्यम् यस्तु संतप्तशंखादि

लिंगांकिततनुर्नरः स सर्व्वयातनाभागी चाण्डालः को
टिजन्मसु एतल्लक्षणाः पाषण्डिनः ये तु पाषण्डिम
तविश्वासिनस्तेपि पाषण्डिनः पाषण्डिनो विकर्म्म
स्थान् वैडालव्रतिकान् शठान् हैतुकान् वकवृत्तींश्च
वाङ्मात्रेणापि नार्च्चयेदित्याह मनुः अतएव वाङ्मा
त्रेणापि पाषण्डिभिस्सह व्यवहारो न कर्त्तव्यः ॥ ॥
वर्णाश्रमधर्मा वेदेषु मनुस्मृतौ चोक्ताः एभ्यो विरोधिनस्ते पा
षण्डिनः एवं नैव अनग्निरनिकेतः स्याद्ग्राममन्नार्थमाश्रयेत्
उपेक्षकोऽसंकुसुको मुनिर्भावसमाहितः इत्यादि मनुस्मृत्युक्त
संन्यासिधर्म्मविरुद्धाचारिणो दंडादिलिंगमात्रधारिणः सं
न्यासिन एव न तु चक्राद्यंकनोर्द्ध्वपुण्ड्रादिधारिणो वैष्णवाः न
च मनुस्मृतौ चक्राद्यंकनादेर्निषेधो दृष्टचरः शास्त्रेषु च बहुधा
चक्राद्यंकनादेर्माहात्म्यप्रतिपादनात् तदुक्तं वाराहे अंकयेत्तप्त
चक्राद्यैरात्मनो बाहुमूलयोः कलत्रापत्यभृत्येषु पशुष्वेवं तु सर्व
संपदमिति सोपरोऽप्यशुचिर्वाप्यनाचारः सर्वधर्म्मबहिष्कृतः
अतप्तशंखचक्राभ्यामंकितः पंक्तिपावनः इति पाद्मे शंखच
क्रोर्द्ध्वपुण्ड्रादिरहितं पुरुषाधमं गर्दभं तु समारुह्य राजा राष्ट्रा
त्प्रवासयेदिति स्कांदे नारायणायुधैर्नित्यं चिह्नितो यस्य विग्र
हः पापकोटियुतस्यापि तस्य किं कुरुते यमः अंकितः शंख
चक्राभ्यामुभयोर्बाहुमूलयोः समर्चयेद्धरिं नित्यं नान्यथा पू
जनं भवेदिति सनत्कुमारसंहितायां चक्रं च दक्षिणे बाहौ वि
स्यादि काशीखंडे उपवीतादिवद्धार्य्याः शंखचक्रादयः सदा
ब्राह्मणस्य विशेषेण वैष्णवस्य विशेषतः इति वाराहे चक्रा
दिधारणं पुंसां परसंबंधवेदनम् पातिव्रत्यनिमित्तं हि वल
यादिविभूषणमिति वायुपुराणे अग्निनैव तु संतप्तं चक्र

मारायवेष्णव: धारयेत्सर्ववर्णानां हरिसालोक्यसिद्धय इति
ब्रह्मांडे कृत्वा धातुमयीं मुद्रां नाम चिह्नं चक्रांकनं नु चक्रादिचि
९ ह्नितां भूप धारयेद्वैष्णवो नर इति श्रुतयश्च यो ह वै सुदर्शनचक्रमौ
लेर्धीमान् नु तिष्ठमानो ग्निना चक्रं धत्ते अग्निर्वै सहस्रार:
सहस्रारिनेमिना तप्ततनु: सायुज्यं सलोकतामाप्नोति चक्रं
बिभर्ति वपुषाभितप्तं बलं देवानाममृतस्य विष्णो: स एति ना
कं दुरितं विधूय विशांति यद्यतयो वीतरागा इत्याद्या बहुश: पाद्मो
त्तरखंडे शंखचक्रादिभिश्चिह्नैर्विप्र: प्रियतमो हरे: रहितस्सर्व
धर्मेभ्य: प्रच्युतो नरकं व्रजेदित्याद्यनेकवचनानि हरिभक्ति
स विलासदाचारचंद्रिकारामार्चनचंद्रिकामथुरासेतुजय
सिंहकल्पद्रुमादिग्रंथेषु संस्पष्ट किं बहुलेखनेनेति । अ
थोर्ध्वपुंड्रमाहात्म्यम् पराशरमाधवीये सत्यव्रत: ऊर्ध्वपुंड्रं म
दाधुभ्रो ललाटे यस्य दृश्यते स चांडालोऽपि शुद्धात्मा पूज्य एव
न संशय इति मदनरत्ने मदनपारिजात प्रयोगपारिजातेषु
ब्राह्मे यो गोदानं जपो होम: स्वाध्याय: पितृतर्पणम् भस्मीभ
वति तत्सर्वमूर्ध्वपुंड्रं विना कृतमिति कूर्मभट्टीयाह्निके तु
जपो होमस्तपो दानं स्वाध्याय इति पूर्ववत् निर्णयसिंधौ हेमा
द्रौ देवल: ललाटे पुंड्रकं दृष्ट्वा स्कंधे मालां तथैव च निराशा: पि
तरो यांति दृष्ट्वा च वृषलीपतिम् पुंड्रं वर्तुलमित्यपरार्के मदनरत्ने
च पुंड्रं त्रिपुंड्रं वर्तुलमर्धचंद्रं च ऊर्ध्वं च तिलकं कुर्यान्न कुर्याद्वै
त्रिपुंड्रकम् ऊर्ध्वं च तिलकं कुर्याद्दैवे पित्र्ये च कर्मणि निरा
शा: पितरो यांति दृष्ट्वा चैव त्रिपुंड्रकमिति वृद्धपराशरोक्ते: ति
र्यग्लेपो भवस्यैव वर्जयेत्तिलकं भाले श्राद्धकाले च सर्वदा ।
तिर्यगूर्ध्वं त्रिपुंड्रं वा धारयेत्तु प्रयत्नत इति व्यासोक्तेरिति पृथ्वी

चंद्र इति पाद्मोत्तरखंडे श्रीशिवपार्वतीसंवादे ऊर्ध्वपुंड्रधरो
विप्रः सर्वलोकेषु पूजितः विमानवरमारुह्य याति विष्णोः परं
पदं ऊर्ध्वपुंड्रधरं विप्रं दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते नामस्कृत्वा तथा भ
क्त्या सर्वदानफलं लभेदित्यादि ब्रह्मांडपुराणे अस्पृश्यो वा
प्यनाचारो मनसा पापमाचरन् शुचिरेव भवेन्नित्यमूर्ध्वपुं
ड्रांकितो नर इत्याद्यनेकवचनान्यूर्ध्वपुंड्रमाहात्म्यप्रतिपाद
कानि संत्येव किंच महाभारतटीकायामुक्तम् वासुदेवोपनि
षद्व्याख्याने पुराणोपबृंहणानुसारात् श्रोणामेकं उदकं
गाम्भवाजनीति श्रुत्यः भवनांमध्ये एकः श्रोणां श्लक्ष्णांगां
मृदं गोपीचंदनादिरूपां मुख्यकर्मभूतां प्रति उदकं जलं गौणो
न कर्मणः प्रवाजति अभ्यवगमयति अंजनीवितरत्यर्थोयम् श्रो
णांगां उदकेन मिश्रयतीत्यर्थः ऊर्ध्वपुंड्रार्थं श्लक्ष्णां मृदं जले
न मिश्रयेत् विष्णुभक्तानां गमूर्ध्वपुंड्रमित्यादि विस्तरेणोक्त
मतस्तत्रैवावलोकनीयमिति किं बहुना अथ तुलसीकाष्ठ
मालाधारणमाहात्म्यम् अगस्त्यसंहितायां रामार्चनचंद्रिका
यां च तुलसीकाष्ठघटितैरुद्राक्षाकारकारितैः शंखचक्रगदा
पद्मपादुकाकारकारितैः निर्मितां मालिकां कंठे निधायार्च
नमारभेदिति नृसिंहाराधनरत्नमालायाम् तुलसीकाष्ठघटितै
र्मणिभिर्जपमालिका सर्वकर्माणि सर्वेषामीप्सितार्थफल
प्रदेति नृसिंहपरिचर्य्यायां अथ विष्णुसमर्पितां तुलसी
काष्ठमालां धात्रीफलमालां पद्माक्षमालां वा कंठे बिभृ
यादिति गौतमीयतंत्रे च द्वादशे सदा प्रीतमनास्तस्य कंठे धे
व किंनंदनः तुलसीकाष्ठसंभूतां यो मालां वहते नरः प्राय
श्चित्तं न तस्यास्ति नाशौचं तस्य विद्यत इति मथुरासेतौ ध्रुवा

रासमुच्चये यः कुर्य्यात्तुलसीकाष्ठै रक्षमालां सुरूपिणीम् ।
कंठमालां प्रयत्नेन कृतं तस्याक्षयं भवेदिति निर्णयसिंधौ
स्कांदे द्वारकामाहात्म्ये निवेद्य केशवे मालां तुलसीकाष्ठसं
भवाम् वहते यो नरो भक्त्या तस्य वै नास्ति पातकम् तत्र धात्रीतुल
सीमालां धात्रीमालां विशेषतः महापातकसंहर्त्रीं धर्मकामा
र्थदायिनीम् विष्णुधर्मे स्कन्दे तु यानि लोमानि धात्रीमालाक
लेवरगाम् तावद्वर्षसहस्राणि वैकुंठे वसतिर्भवेत् माला
युग्मं तु यो नित्यं धात्रीतुलसिसंभवम् वहते कंठदेशे तु क
ल्पकोटि दिवं वसेत् तुलसीकाष्ठसंभूते माले कृष्णजनप्रिये
बिभर्मि त्वामहं कंठे कुरु मां कृष्णवल्लभम् एवं संप्रार्थ्य ।
विधिवन्मालां कृष्णगलेऽर्पिताम् धारयेत्कार्तिके यो वै स ग
च्छेद्वैष्णवं पदमिति यत्तु तत्रैव मालाधारणप्रकरणे सर्वपु
स्तकेष्वदृश्यमानमप्यत्र मूलं चिंत्यमिति केचिन्निर्णयसिंधु
पुस्तके दृश्यते तस्य मालाधारणविधिवाक्यानां नाप्रामाणि ।
कत्वेनापर्य्यस्य यमेव स्कंदपुराणस्थत्वेन विष्णुधर्मस्थत्वेनो
क्तानां स्वयमेवाप्रामाणिकत्वोक्तौ व्याघातप्रसंगात् तुलसी
काष्ठघटितै रुद्राक्षाकारकारितैः निर्मितां मालिकां कंठे निधा
याचनमारभेत् तुलसीकाष्ठमालया भूषितः कर्म्म आचरन् पि
तृणां देवतानां च कृतं कोटिगुणं भवेदिति पद्मपुराणे पाता
लखंडेऽष्टसप्ततितमाध्याये प्रत्यक्षोपलभ्यमानविरोधाच्च त
स्य च माधवादिमूलग्रंथेष्वनुपलभ्यत इत्येवं तत्परिभाषाया
सर्व्येन त्वप्रामाणिकत्वे एतदनुपन्यासेऽपि माधवादीनां न
न्यूनत्वेतिरामार्त्तण्डचंद्रिकादौ तुलसीकाष्ठमालया जपविधि

निस्पृहानि एवं ग्रंथांतरे बहूनि वाक्यान्युपलभ्यंते सर्वदे
शीयवैष्णवेषु तुलसीकाष्ठमालाधारणजपाचारश्चोपल
भ्यत इति धर्मसिंधावुक्तम् काशीखंडे ब्राह्मणाः क्षत्रियो
वैश्यः शूद्रो वा यदि वेतरः शंखचक्रांकिततनुस्तुलसीमंज
रीधरः गोपीचंदनलिप्तांगो दृष्टश्चेत्तदघं कुतः इति किं बहुले
खनेनेति पद्मपुराणे कपालभस्मास्थिधरा ये ह्यवैदिकलिं
गिनः अवैदिकक्रियोपेतास्ते वै पाखंडिनः स्मृताः शंख
चक्रोर्ध्वपुंड्रादि चिह्नैः प्रियतमैर्हरेः रहिता ये द्विजा देविते वै
पाखंडिनः स्मृताः समस्तयज्ञभोक्तारं विष्णुं ब्रह्मण्यदैवत
म् उद्दिश्य देवता एव जुहोति च ददाति यः स पाखंडीति विज्ञेयः
स्वतंत्रो वापि कर्मसु स्वातंत्र्यान्क्रियते यैस्तु कर्मभेदो दितं म
हत् यस्तु नारायणं देवं ब्रह्मरुद्रादिदैवतैः समत्वेनैव वीक्षेत
स पाखंडी भवेत्सदा अवस्थात्रितये यस्तु मनोवाक्काय क
र्मभिः वासुदेवं न जानाति स पाखंडी भवेद्द्विजः किमत्र ब
हुनोक्तेन ब्राह्मणा ये ह्यवैष्णवाः इति जीविकार्थं दण्डधारण
पदार्थखंडनादिनां नरकगामित्वम् तदुक्तं मनुस्मृतौ धर्मध्व
जी सदा लुब्धश्छाद्मिको लोकदंभकः वैडालव्रतिको ज्ञेयो
हिंस्रः सर्वाभिसंधकः अधोदृष्टिर्नैष्कृतिकः स्वार्थसाध
नतत्परः शठो मिथ्याविनीतश्च बकव्रतचरो द्विजः ये बक
व्रतिनो विप्रा ये च मार्जारलिंगिनः ते पतंत्यंधतामिस्रे ते
न पापेन कर्मणा निःश्रद्धा विहीनास्तु केचिद्विषयभोगप
राः केचित्पांडित्यादिगर्वेण भगवद्भक्तिनिंदापराः संतो नि
रयेपि निंदनीया एव भवंतीत्युक्तं मधुसूदनसरस्वतीचर
णैः ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्रा वर्णा इत्यादिकं तु कस्यचि
त्पाखंडिनो जीविकार्थं काषायांबरधारिणः शठस्य वै

डाल्व्रतिकस्य वकव्रतचरस्य महानिंदकस्य निरयगामिनो
दर्शनभाषणाद्यनर्हस्य वान्ताशिनः पतितस्य कथनम् पति
तसंसर्गेणापि पतति अतस्तेन सर्वथा संभाषणादिसंस
र्गः कदापि न विधेयः एवं त्रिदण्डधारिणामपि मनुस्मृतौ तट्टी
कायां च कुल्लूकभट्टेन कथितमेव किं बहुलेखनेन तत्रै
वाऽवलोकनीयमिति ॥

पाषाणादिमूर्त्तिपूजनं पापरूपमतमेव कुत ए
तन्न वेदादिभ्यो विरोधात् यद्वाचानभ्युदितं येन वाग
भ्युद्यते तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते यन्म
नसा न मनुते येनाहुर्मनो मतम् तदेव० २ यत्प्राणे
न न प्राणिति येन प्राणः प्रणीयते तदेव० ३ इत्यादि
श्रुतिभ्यः अत एव पाषाणादिकृत्रिममूर्त्तिपूज
नं वृथैव अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः
इति भगवद्गीतावचनात् किं बहुना लेखनेनैवैत
त्सज्जनैर्वेदितव्यम् विदित्वाचरणीयमेव दयानं
दसरस्वत्याख्येन स्वामिना निर्मितमिदं पत्रं वेदि
तव्यं विद्वद्भिरिति शुभं भवतु वक्तृभ्यश्श्रोतृभ्यश्च
वेदोपवेदवेदांगमनुस्मृतिमहाभारतहरिवंशपु
राणानां वाल्मीकिनिर्मितस्य रामायणस्य चा
ध्यापनमध्ययनं कर्त्तव्यं कारयितव्यं च एतेषा
मेव श्रवणं कर्त्तव्यमिति

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वे
न प्रवेष्टुं च परंतप मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः संगवर्जि
तः निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव क्लेशोऽधिकत
रस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसां अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहव